

В. К. Дубовий

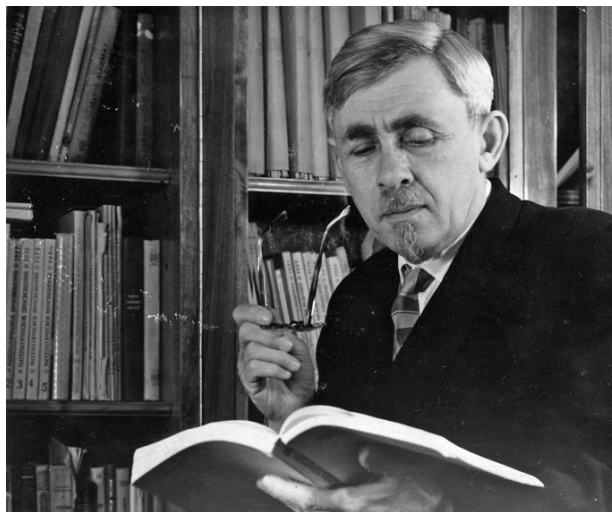
професор, доктор фізико-математичних наук
Кафедра фундаментальної математики
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
4 майдан Свободи, Харків, 61022, Україна
dubovoy.v.k@gmail.com <http://orcid.org/0009-0000-9613-7113>

С. Л. Гефтер

доцент, кандидат фізико-математичних наук
Фізико-технічний інститут низьких температур імені Б. І. Веркіна
Національної академії наук України
47 просп. Науки, Харків, 61103, Україна
gefter@karazin.ua <http://orcid.org/0000-0001-5301-5087>

НАУМ ІЛЛІЧ АХІЄЗЕР

до 125-річчя від дня народження

6 березня 2026 року виповнилося 125 років від дня народження професора Харківського університету, видатного математика і чудового педагога Наума Ілліча Ахієзера.

Н. І. Ахієзер народився в сім'ї земського лікаря в м. Черикові (Білорусь). Навчався у класичній гімназії м. Мстиславля, де отримав гарну середню освіту з володінням німецькою, французькою мовами та латиною. Після

закінчення гімназії у 1918 р. викладав математику та фізику в Лемельській школі-комуні, заснованій М. М. Лепешинським. Ці роки Н. І. Ахієзер завжди згадував із задоволенням. У 1924 році закінчив математичне відділення Київського інституту народної освіти з трирічним терміном навчання.

Активна наукова діяльність Н. І. Ахієзера почалася в аспірантурі у Д. А. Граве, яку він проходив з 1925 по 1928 рік. У 1928 році він захистив кандидатську дисертацію «Аеродинамічні дослідження», яка за ініціативою Д. А. Граве була присвячена прикладним питанням. Ця дисертація показала, що у Києві з'явився потужний математик, який вміє ефективно застосовувати методи теорії функцій комплексної змінної. Після закінчення аспірантури працював у Київському університеті та Київському авіаційному інституті. У ці роки Наум Ілліч отримав низку результатів із конструктивної теорії функцій, які принесли йому міжнародне визнання. У 1936 році йому була присуджена ступінь доктора наук, а у 1934 році Н. І. Ахієзер був обраний членом-кореспондентом Всеукраїнської Академії Наук, так тоді називалася Національна академія наук України.

У 1933 р. Наум Ілліч переїжджає до Харкова, де очолює кафедру теорії функцій у Харківському університеті та починає працювати у заснованому С. Н. Бернштейном Інституті математики та механіки Харківського університету. Починаючи з цього моменту, все життя Наума Ілліча (за винятком військового лихоліття та евакуації: в 1941-1943 р.р. він викладав в Алма-Атинському гірничому інституті, а у період 1943-1947 р.р. - у Московському енергетичному інституті) буде пов'язане з Харковом і Харківським університетом. Після переїзду С. Н. Бернштейна до Ленінграда у 1935 р. Н. І. Ахієзер стає директором цього інституту. На жаль, у 1950 році інститут був закритий.

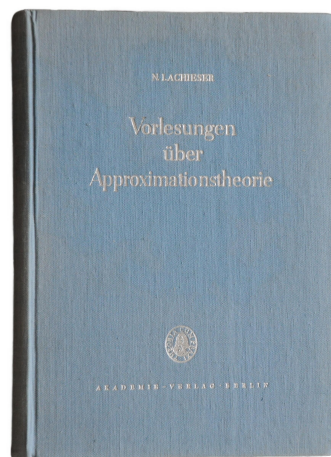
На посаді директора інституту особливо виявився талант Наума Ілліча як організатора. Він залучив до інституту обдаровану молодь. За його ініціативи, після переїзду до Харкова і в післявоєнні роки, у Харків переїжджає працювати багато видатних математиків країни. Фактично Н. І. Ахієзер сприяв створенню відомої у світі Харківської школи математиків середини минулого сторіччя та був її безумовним лідером. Багато років він був президентом Харківського математичного товариства. У своїй ювілейній доповіді [1] до 150-річчя Харківського університету та 75-річчя Харківського математичного товариства він докладно виклав історію Харківського математичного товариства.

У 1960 році за ініціативи Б. І. Веркіна був створений Фізико-технічний інститут низьких температур АН УРСР (ФТІНТ). Б. І. Веркін запросив провідних харківських математиків створити в інституті математичні відділи. Серед них був і Н. І. Ахієзер. Продовжуючи працювати в університеті, він з 1961 до 1963 року одночасно очолював в інституті відділ теорії функцій. Наум Ілліч вважав важливим поєднання наукової роботи із викладанням. Найкращою реалізацією цього він бачив у відкритті в університеті науково-дослідного інституту. Раніше в університеті цю роль виконував інститут математики. Після відкриття ФТІНТ-у цю роль почали успішно виконувати

математичні відділи цього інституту.

Кінець XIX і початок XX сторіччя ознаменувалися появою і потужним розвитком нових математичних ідей, які заклали основи сучасної теорії функцій і функціонального аналізу. Н. І. Ахієзер тонко відчув нові ідеї і, застосовуючи їх до класичних напрямків, отримав результати, які висунули його до числа провідних аналітиків світу і вплинули на сучасний стан теорії функцій та її застосувань.

Наум Ілліч є автором понад 140 статей та 10 монографій. Монографії Наума Ілліча перевидані у багатьох країнах світу. Вони постійно використовуються та цитуються. За монографію «Лекції з теорії апроксимації» Наум Ілліч отримав престижну премію імені П. Л. Чебишева. Зазначимо, що аналіз математичної спадщини Н. І. Ахієзера можна знайти у статтях [2, 3, 4], а також у відомій статті М. Г. Крейна і Б. Я. Левіна, присвяченій 60-річчю від дня народження Н. І. Ахієзера. До сторіччя Наума Ілліча зусиллями його синів О. Н. Ахієзера і Д. Н. Ахієзера та Харківського математичного товариства було підготовлено і видано двотомник його обраних праць.

Наум Ілліч був чудовим лектором. Його лекції вражали глибиною, витонченістю та оригінальністю. Першому автору цієї статті пощастило слухати лекції Наума Ілліча. Згадується такий момент. На лекції з курсу "Перетворення Фур'є", посилаючись на один із результатів Б. Рімана, Наум Ілліч прискорив кроки біля дошки і, дивлячись на студентів, промовив: "Ну, які б слова вам сказати, щоб ви відчували, хто такий Ріман". І важливим тут є "щоб ви відчували". Наум Ілліч не тільки ясно викладав матеріал, а і створював атмосферу, в якій студент міг би відчувати красу математичного ландшафту.

На екзамені, коли було ясно, що студент розуміє матеріал, Наум Ілліч пожваблювався і починав звертати увагу студента на моменти, які залишилися поза лекціями. Потроху офіційна атмосфера екзамену перетворювалася у плідну творчу розмову. В якусь мить Наум Ілліч казав "Так, так, гарна відповідь. А де Ваша залікова книжка?". Залікова книжка лежала навпроти на столі ...

В 60-70-ті роки минулого сторіччя стрімко поглиблювався вплив математичних досліджень на розвиток виробництва. В ці роки стрімко зростає набір студентів на математичні відділення. Як наслідок цих процесів, фізико-математичні факультети університетів поділяються відповідно на фізичний і математичний факультети. В Харківському університеті таке від'єднання призвело до утворення у 1961 році механіко-математичного факультету. В зв'язку з цим розділенням і модернізацією математичних курсів роль фізи-

чних курсів на механіко-математичному факультеті стала стрімко спадати. Наум Ілліч звертав особливу увагу на збалансованість курсів, які викладалися на факультеті, і гарно розумів наслідки зневаги до ролі фізики в освіті математика. В 60-ті роки під його керівництвом була розроблена програма неперервного викладання фізичних курсів на факультеті. Відповідно до цієї програми, починаючи з другого семестра другого курсу і до кінця четвертого курсу, неперервно викладалися курси теоретичної механіки, електродинаміки, термодинаміки і квантової механіки. На жаль, після відходу Наума Ілліча з життя ця програма зазнала суттєвих змін.

Але інтереси Наума Ілліча не обмежувалися проблемами вищої школи. Викладання математики в середній школі жваво цікавило Наума Ілліча. На початку 1960-х років процеси, про які йшлося вище, вимагали перебудови програми середньої школи. Йшлося про необхідність створення шкіл з поглибленим вивченням математики та фізики, у яких кваліфіковані вчителі за спеціальною програмою вели б заняття з точних наук. Домогтися відкриття такої школи у Харкові було надзвичайно важко. Тим не менш, Наум Ілліч разом з Іваном Федотовичем Бульбою зуміли «пробити» рішення про відкриття у Харкові школи із фізико-математичним ухилом. Так було створено 27-му школу (нині – Харківський фізико-математичний ліцей №27). Її директором став Іван Федотович, а Наум Ілліч спочатку викладав у школі, стежив за організацією роботи, проводив семінари для вчителів. Серед випускників ліцею багато відомих математиків і фізиків, які працюють в країні та у різних країнах світу.

Наум Ілліч Ахієзер пішов з життя 3 червня 1980 року. Але Наум Ілліч залишив по собі не тільки математичну спадщину. Залишається пам'ять про чудову людину, про ту неповторну атмосферу, яку він створював навколо себе.

Харків'яни зберігають пам'ять про Наума Ілліча Ахієзера. Зараз на будівлі 27 ліцею є меморіальні дошки Н. І. Ахієзеру та І. Ф. Бульбі. У нашому університеті є аудиторія імені Н. І. Ахієзера (поряд із аудиторією О. М. Ляпунова).

У Харкові засновано Фонд імені Н. І. Ахієзера, який щорічно проводить конкурси молодих харківських математиків та преміює переможців. Засновником та спонсором цього фонду є американський (у минулому – радянський)

математик Михайло Брін, якому Наум Ілліч свого часу дуже допоміг. У Харкові є вулиця Ахієзерів, названа так на честь Наума Ілліча Ахієзера і його

брата, видатного фізика Олександра Ілліча Ахієзера.

Подяки. Автори висловлюють подяку Олександру Прокудіну за фотографії, зроблені ним в аудиторії імені Н. І. Ахієзера. Ми також вдячні Роману Скуріхину за допомогу в оформленні тех-файлу статті.

Конфлікт інтересів: Автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Історія статті: отримана: 10 квітня 2026; останній варіант: 15 травня 2026;
прийнята: 20 травня 2026. Оприлюднено 31 травня 2026.

REFERENCES

1. N. I. Akhiezer. Kharkov Mathematical Society. Uchenye Zapiski of A. M. Gorky Kharkov State University. – 1956. – Vol. **LXV**: Proceedings of the Mathematical Division of the Faculty of Physics and Mathematics and of the Kharkov Mathematical Society, Ser. 4, Vol. 24. – P. 31–39.
2. Yu. I. Liubich. Naum Il'ich Akhiezer. Theory of Functions, Functional Analysis and Their Applications. – 1991. – Vol. **56**. – P. 3–14.
3. V. A. Marchenko, Yu. A. Mitropol'skii, A. V. Pogorelov et al. Naum Il'ich Akhiezer (on the 100th Anniversary of His Birth). Ukrainian Mathematical Journal. – 2001. – Vol. **53**, No. 3. – P. 333–335. <https://doi.org/10.1023/A:1012363017843>
4. M. Sodin. Naum Il'ich Akhiezer. Zh. Mat. Fiz. Anal. Geom. – 2019. – Vol. **15**, No 3. – P. 425–429.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Article history: Received: 10 April 2026. Final form: 15 May 2026.

Accepted: 20 May 2026. Published 31 May 2026.